

تأثیر اقدامات فرهنگی بر اصلاح الگوی مصرف

(تحلیل موردی در پایگاه هوایی شهید بابائی اصفهان)

حمیدرضا بهرامی *

مهران ابوطالبی **

چکیده:

مصرف گرایی از تبعات دنیای مدرن است که در بیشتر کشورها به فرهنگ مسلط تبدیل شده است. اهمیت فوق العاده فرهنگ در جامعه امروز و نقش آن در حیات اجتماعی باعث شده است که توجه به ابعاد فرهنگی در تدوین برنامه ها و روشهای مدیریت مصرف به یکی از ضروریات های بنیادین بدل گردد. در این مقاله با بهره گیری از گزاره ها و رویکردهای فرهنگی در چارچوب روش تحقیق پیمایشی پانل (دوره دو ساله) یکی از مناطق پر مصرف آب در شهر اصفهان (پایگاه هوایی شهید بابائی) را برگزیده ایم و نقش فعالیت ها و تبلیغات فرهنگی را بر نحوه مصرف آب در این منطقه را مورد بررسی قرار داده ایم. نتایج حاصل از این تحقیق نشانگر تاثیر گذاری مستقیم بستر سازی و زمینه سازی فرهنگی بر میزان مصرف بوده است و فرهنگ را به عنوان یک متغیر تاثیرگذار اصلی بر جریان اصلاح الگوی مصرف نشان داده است.

کلید واژه ها: مصرف گرایی، فرهنگ، پانل، بستر سازی، مدرن

مقدمه:

با شروع انقلاب صنعتی در اروپا و افزایش سریع تولیدات و کالاهای بواسطه فن آوریهای نوین به کار رفته در واحدهای صنعتی، چهره جامعه بشری متحول شد و بشر گام درمسیری گذاشت که تا کنون درهیچ دوره ای از تاریخ سابقه نداشته است. شرکت های چندملیتی شکل گرفته با اشتهای سیری ناپذیر و بهره گیری از مواد اولیه کشورهای جهان سوم و نیروی کار ارزان قیمت، تولیدات صنعتی و تجاری خود را به نحو چشمگیری افزایش دادند. رشد چشمگیر تولیدات و کالاهای نیازمند بازار فروش بود و ارائه کالاهای مصرفی به جوامع مختلف از دغدغه های اصلی صاحبان صنایع و بنگاههای تجاری به شمار می رفت. با استفاده از راهکارهای فرهنگی کاذب و رسوخ فرهنگ تجملی در میان فرهنگ های مختلف، امپریالیسم فرهنگی شکل گرفت که به مرور جهان را تسخیر نمود و مصرف گرایی وجه غالب فرهنگ ملتها شد. در جامعه امروزی به جنبه های خیره کننده زندگی مادی، تجملات و زرق و برق زندگی اهمیت بسیاری داده می شود و ظهور پدیده های فردگرایی و خودپرستی نمایان در جامعه؛ این نیاز های دروغین و کاذب را تشدید کرده است.

درنظام مصرف گرای غربی و فرهنگ سرمایه داری، حرص به مصرف حدی نمی شناسد و این فرهنگ مسلط چنان تغییراتی در اندیشه مردم بوجود آورده است که خرید و مصرف کالاهای به مذاق آنها بسیارخوشایند افتاده است. به عنوان مثال برآثر تبلیغات همین نظام فرهنگی، مردم کره جنوبی که از دیر باز به صرفه جو بودن معروف بوده اند اکنون به شدت شیفته خرید کردن

*مدیرروابط عمومی و آموزش همگانی شرکت آب وفاضلاب استان اصفهان و استادیار دانشگاه

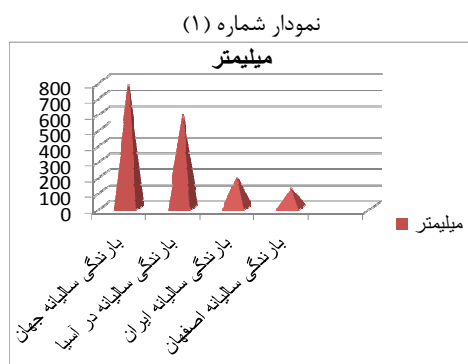
** کارشناس مسئول پژوهش و افکارسنجی شرکت آب و فاضلاب استان اصفهان

شده اند و تا اندک زمانی دیگر از نظر میزان خرج کردن از مردم آمریکا نیز پیشی خواهند گرفت. متأسفانه کشور ما نیز از هژمونی^۱ (سلطه) فرهنگ مصرفی مصون نمانده است و اشتهای به مصرف در جامعه مانیز به عینه قابل مشاهده است. آمار بالای مصرف به خصوص اتلاف منابع و حامل های انرژی در کشور ما سبب شده است در جایگاه کشور های پر مصرف دنیا قرار گیریم.

با مطالعات فرهنگی گسترده ای که در سطح جهان انجام شده است این باور در ذهن اندیشمندان شکل گرفته است که مصرف گرایی نوین، شکل بی رویه یک آسیب اجتماعی شده است که مستلزم شناخت علمی و سپس درمان اساسی است. ارایش فروم جامعه شناس شهیر براین باور است که: "مصرف گرایی موجب از دست رفتن هویت است." علاوه بر آسیب های فرهنگی حاصل از مصرف زدگی و افزایش تبعیض های اجتماعی، روند تخریب محیط زیست و استفاده بی رویه از منابع حیاتی و طبیعی نیز از جمله هشدارها و زنگ های خطر برای جامعه بشری است.

بیان مساله:

در قرن اخیر رشد تقاضای جهانی آب دو برابر نرخ رشد جمعیت جهان بوده است.^۲ (منبع: FAO) با ادامه کمبود آب بسیاری از مردم ناچار به مهاجرت خواهند شد و مسئله تامین آب، چالشهای بزرگی را بوجود خواهد آورد به گونه ای که در حدود ۴ میلیارد نفر از ساکنان زمین مجبور خواهند شد برای دسترسی به آب زیست گاههای خود را ترک نمایند.^۳ (منبع: GEO) بنابه آمارهای سازمان های بین المللی در قرن پیش رو ۳۴ کشور با بحران تامین آب مواجه خواهند شد و کشور ما نیز در صورت مصرف بی رویه آب به شکل حاضر، به شمار این کشورها خواهد پیوست. این درحالیست که ایران با داشتن یک و شش دهم درصد جمعیت جهان تنها ۳۴ درصد از منابع آبی جهان را در اختیار دارد و آمارها نشان میدهد متوسط بارندگی در کشور یک سوم متوسط بارندگی سالیانه جهانی است و در منطقه اصفهان این نسبت یک هشتم است.

جدول شماره (۱)

متوسط بارندگی سالیانه در جهان	۸۰۰ میلیمتر
متوسط بارندگی سالیانه در ایران	۲۵۰-۲۰۰ میلیمتر
متوسط بارندگی سالیانه در اصفهان	۱۲۰ میلیمتر

متوسط بارندگی

از سوی دیگر مصرف انرژی در ایران برابر مصرف انرژی کشوری با جمعیت ۷۵۰ میلیون نفر است و سرانه مصرف آب هر ایرانی پنج برابر میانگین مصرف سرانه آب در جهان است. لذا مصرف بی رویه و کمبود منابع آبی دو چالش اساسی پیش رو هستند که تمامی استراتژیهای توسعه را تحت شعاع قرار می دهند؛ فرمایشات مقام معظم رهبری در این راستا نیز موید اهمیت فوق العاده اصلاح الگوی مصرف است.

- ۱- Hegemony ۲- سازمان خواروبار و کشاورزی سازمان ملل متحد
 - ۳- چشم انداز جهانی محیط زیست
- گرچه افزایش قیمت حامل های انرژی، توسعه تکنولوژیهای نوین و بهبود بهره وری صنایع مرتبط می تواند در روند صعودی مصرف موثر باشد اما تغییر رویکرد مصرف در بین مردم نیازمند نگرش عمیق فرهنگی به آئین، سنت ها و رسوم ملی و قومی است که در پرتو شناخت پارامترها و شاخص های فرهنگی حاصل می شود و تاثیر چشمگیری خواهد داشت.
- با استفاده از امتیازات فرهنگ اسلامی و ملی باید تلاش شود، عناصر و قالب های فرهنگی مخرب از ذهن و روان جامعه پالایش شود تا به جامعه ای متعالی رهنمون شویم و در سایه بالندگی فرهنگی به اهداف اصلاح الگوی مصرف نیز نائل خواهیم شد.

بنا به تعریف "تیلور"^۲ فرهنگ عبارت است: «از مجموعه پیچیده ای از علوم، دانش ها، هنرها، افکار، اعتقادات، قوانین و مقررات، آداب و رسوم، سنت ها و به طور خلاصه کلیه آموخته ها و عاداتی که یک انسان به عنوان عضو جامعه اخذ می کند.» (دنی کوش، ۱۳۸۱: ۲۷)

در حوزه جامعه شناسی فرهنگ، تولیدات فرهنگی که جنبه عینی و مادی دارند تاثیرات سریع تری بر افکار عمومی در مقایسه با تولیدات فرهنگی ذهنی و غیر ملموس دارند. در کاربرد اولیه، اصطلاح فرهنگ مادی به مجموعه ای از پدیده ها اطلاق می شد که محسوس، ملموس و قابل اندازه گیری بود و برای به کارگیری فنون و ابزارها به عنوان عناصر فرهنگ به کار می روند. (نیک گهر، ۱۳۸۵: ۱۵۹)

به عبارت دقیق تر فرهنگ مادی مشتمل بر همه دست آوردهای مادی یا تکنولوژیکی است که هر دوره ای برای جامعه بعد از خود بر جا می گذارد. "لینتون" معتقد است: «در آغاز که مطالعات انسان شناسی شکل می گرفت، اصطلاح فرهنگ مادی را ساختند تا ابزارهای مورد استفاده انسانها را بشناسند، البته در میان انسان شناسان، گرایش کنونی آن است که خود اشیاء را از مفهوم فرهنگ خارج کنند و به جای آن الگوهای اشیاء را مورد شناسایی قرار دهند.» (نراقی، ۱۳۸۴: ۲۳۳)

در این تحقیق با تاکید بر نقش فرهنگ جامعه و خرده فرهنگ های مسلط سعی کرده ایم با بهره گیری از امکانات تبلیغاتی و فرهنگی که جنبه کاربردی و ملموس دارند نقش عناصر فرهنگی را در تغییر رویکردها و روشهای مصرف بررسی نمائیم. نتایج تحقیق نشانگر تاثیر غیر قابل انکار اقدامات فرهنگی سازمان یافته بر روند اصلاح الگوی مصرف است.

روش تحقیق:

تحقیق پیمایشی بهترین روش موجود برای آن دسته از پژوهندگان اجتماعی است که علاقه مند به جمع آوری داده های اصلی برای توصیف جمعیت های بسیار بزرگی هستند که نمی توان به طور مستقیم آنها را مشاهده کرد. با نمونه گیری احتمالی دقیق می توان گروهی از پاسخ گویان را فراهم آورد که ویژگی های آنان منعکس کننده ویژگی های جمعیت بزرگتر باشد و پرسشنامه های استاندارد شده دقیق داده هایی را بدست می دهند که با داده هایی که از همه پاسخگویان بدست می آیند شباهت دارند. (بی، ۱۳۸۱: ۵۶۸) یکی از انواع طرحهای تحقیق پیمایشی طرح پانل^۳ است:

«در طرح پانل گروه معینی از افراد در طول زمان مورد بررسی قرار می گیرند: سنجش متغیر در دو مقطع زمانی و اعمال مداخله در فاصله این دو مقطع صورت می گیرد. تفاوت متغیر از زمان اول به زمان دوم ما را قادر به سنجش تغییر در آن دوره می سازد و احتمال تغییر عقائد وجود دارد.» (دواس، ۱۹۹۵: ۴۶) به جهت آنکه میزان مصرف آب در پایگاه هوایی شهید بابائی را در مدت زمان دو سال مورد بررسی قرار داده ایم استفاده از روش پانل مناسبترین طرح برای بررسی و بازخوردهای فعالیت های فرهنگی است. لازم به توضیح است پایلوت مطالعاتی (جامعه آماری) پایگاه شهید بابائی اصفهان انتخاب شد از آن جهت که این

Panel -۵

Taylor -۴

پایگاه با ۵۰۰۰ مشترک و با مصرف ماهیانه ۳۷ مترمکعب آب بیشترین حجم آب را در سال ۱۳۸۶ مصرف کرده اند.

لذا با تحقیق پیمایشی در پایگاه شهید بابائی تلاش شد تا به سوال زیر پاسخ داده شود:

آیا اقدامات فرهنگی تاثیر چشمگیر و مناسبی در کاهش مصرف آب و نهادینه سازی نحوه صحیح مصرف ایفا می نماید؟

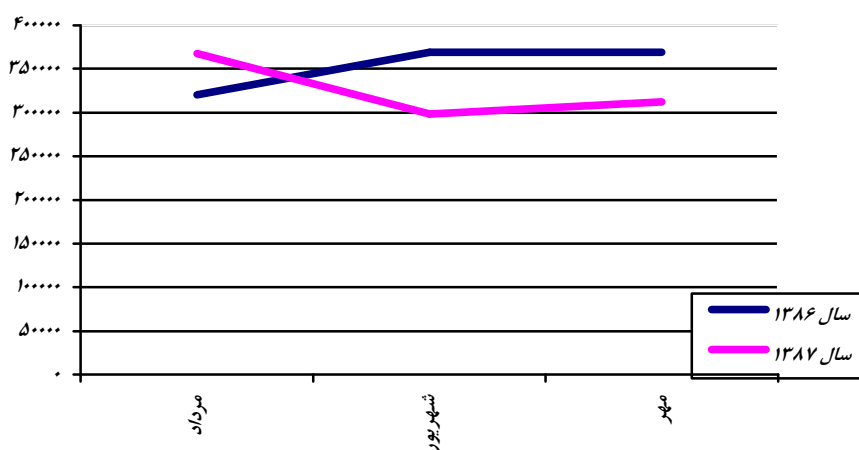
تحلیل داده ها

منطقه ای که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است در شرق اصفهان و در محل مناطق مسکونی پایگاه هوایی شهید بابائی قرار دارد. دلیل انتخاب منطقه مورد نظر میزان مصرف بالای مشترکین این منطقه در مقایسه با سایر مناطق شهر اصفهان می باشد. برای درک بهتر شناخت علت های حاصل از یک رویداد یا موضوع ، با یک مثال ساده نحوه یافتن علل و رسیدن به اسنتتاج های متقن ومنطقی را مورد بررسی قرار می هیم.بیماری را در نظر بگیرید که درد بسیارشدیدی را در گوش خود احساس می کند این بیمار برای رهایی از درد عارض شده به پزشک متخصص مراجعه می نماید .پزشک در ابتدا از بیمار محل مورد درد را سوال می نماید وپس از آن می پرسد آیا درمحیط با فرکانس بالا حضور داشته اید؟ آیا شی ء خارجی در گوش خود فروبرده اید؟ آیا سرماخوردگی شدیدی داشته اید؟ آیا..... وپس از تمامی این پرسش هاست که پزشک نظر نهائی خودرا درباره علت بیماری فرد بیان می نماید.

در این تحقیق، علل افزایش یا کاهش میزان مصرف آب نکته کلیدی تحقیق است. در فصل تابستان با توجه به افزایش دما و شرایط اقلیمی میزان مصرف آب به نسبت فصول دیگر بیشتر است ؛ لذا میزان مصرف آب درتابستان سال ۸۶ در پایگاه هوایی شهید بابائی (قبل از انجام اقدامات فرهنگی) با فصل تابستان سال ۱۳۸۷ (پس از انجام اقدامات فرهنگی) مقایسه شده است.

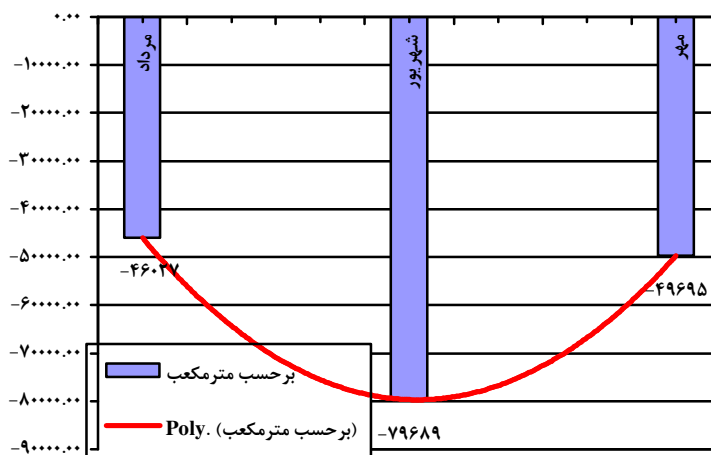
وضعیت مصرف درسال های ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷

نمودار شماره (۲)

میزان مصرف آب (بر حسب متر مکعب) در دوره زمانی ۸۶ و ۸۷

با شروع فصل گرما واستفاده از وسایل خنک کننده منحنی مصرف در سال ۸۶ افزایش یافته است . منحنی میزان مصرف آب در تابستان سال ۸۷ به نسبت سال ۸۶ نزول چشمگیری پیدا کرده و این کاهش مصرف بسیار محسوس است .همانطورکه در نمودار زیر مشاهده می شود در مرداد ماه ۸۷ مصرف به نسبت سال قبل سیر نزولی پیدا کرده است و تا پایان مهر ماه مقدار مصرف به نسبت سال قبل بیش از ۳۷٪ کاهش یافته است. (البته با نزدیک شدن به زمان بازگشائی مدارس میزان مصرف در هر دو سال ۸۶ و ۸۷ افزایش یافته است که قابل بررسی است) همچنین سرانه مصرف پایگاه که در دوره مورد بررسی (مردادتا مهر ۸۶) بالغ بر ۳۷ متر مکعب در ماه به ازاء هر خانوار بوده است به ۲۵ متر مکعب در دوره مشابه ۸۷ کاهش یافته است.

نمودار مقایسه مصرف آب در سال ۱۳۸۷ به نسبت سال ۱۳۸۶ (برحسب مترمکعب)

حال مسئله را از بعد ملی و اهداف کلان توسعه مورد بررسی قرار می دهیم . اگرچه در بخش اقتصادی شرکت دچار کاهش عواید ناشی از فروش شده است اما از مردادتا مهر ماه ۱۳۸۷ بیش از ۲۱۵۰۰۰ متر مکعب آب تصفیه شده در پایگاه هوایی با قیمت تمام شده هر متر مکعب ۱۵۰۰ ریال صرفه جوئی شده است . (ارزش ریالی این صرفه جوئی بالغ بر ۳۲۲ میلیون و پانصد هزار ریال است)

اگر در یک پروسه زمانی؛ مصرف آب در اصفهان به سطح استاندارد مصرف برسد و میزان مصرف ۳۰ درصد کاهش یابد روزانه ۳۲۴ هزار متر مکعب آب صرفه جوئی میشود؛ چنانچه این روند در طول سال ادامه داشته باشد حجمی معادل ۱۱۸ میلیون مترمکعب به ارزش تقریبی ۱۷۷ میلیارد ریال صرفه جوئی خواهد شد.

آب کالای استراتژیک قرن بیست و یکم و کلید توسعه و بهداشت هر کشوری است؛ با توجه به وضعیت اقلیمی کشور و میزان بارندگی در حد یک سوم میانگین جهانی ارزش این گوهر حیاتی دوصد چندان می شود.

با توصیفات فوق ، کاهش مقدار مصرف آب در ۳ ماه مورد نظر را از دریچه کشف تجربی و استقرائی مورد بررسی قرار می دهیم . با شروع فصل گرما در وهله اول جامعه هدف مورد بررسی قرار گرفت و اکیپ های سیار ترویج مصرف بهینه آب که به پایگاه اعزام شدند فعالیت خود را بر روی گروههای سنی پائین و خانم های خانه دار متمرکز نمودند . این اکیپ ها در مکانهای پر ازدحام پایگاه تبلیغات خود را شروع نمودند و روابط عمومی و آموزش همگانی شرکت آب و فاضلاب استان اصفهان در اقدامی مبتکرانه ، شخصیت های عروسی داستان های آبدونه و گلدونه را با امکانات لازم به پایگاه شهید بابائی اعزام نمود و این گروه نمایشی در نوبت های مختلف به اجرای نمایش پرداختند . مخاطبان عمده در این اقدام فرهنگی کودکان و نوجوانان بودند ضمن آنکه والدین آنها نیز در این برنامه ها حضور داشتند .

نمایش زنده تئاتر عروسکی در منطقه شهید بابائی با استقبال بسیار خوبی از سوی ساکنین واحدهای مسکونی پایگاه روبرو شد. جذابیت شکل های عروسکی و آهنگ های زیبا همراه با شعرهای موزون از دلائل استقبال کودکان ونوجوانان از این نمایشها بود. در کنار اجرای برنامه های نمایشی ، توزیع اقلام فرهنگی همچون کتاب ، جا مسواکی ، مدادپاکن ، بادکنک ، پوستر ، بنر و... نیز در دستور کار روابط عمومی قرار داشت.

براساس رویکرد فرهنگ عینی، تبلیغات ملموس و مادی همچون تئاتر های نمایشی اثرات موثری در کوتاه مدت بر شکل دهی وجهت دهی آراء ، عقاید وافکار شهروندان دارند . اجرای نمایشهایی با مضامین مصرف بهینه در پایگاه شهید بابائی اثبات کننده این رویکرد می باشد و پس از اجراء این نمایشها مقدار مصرف آب پایگاه کاهش پیدا کرده است . آنچه که مسلم است تبلیغات صحیح ابزار بسیار قدرتمندی برای شکل دهی نگرشها وباورهاست و پاره ای از جامعه شناسان از تبلیغات به عنوان یک صنعت فرهنگی یاد می کنند که شمشیر برنده ای به نسبت هر نوع ابزار اجبار وفشاراست.

نتیجه گیری

علل کاهش مصرف آب در پایگاه شهید بابائی براساس فرضیات مطرح شده فرهنگی موردبررسی قرار گرفت . اما در مباحث اجتماعی هیچگاه نمی توان به طور قطع و یقین از علل وقوع یک رویداد خبرداد وهمیشه متغیرهای متفاوت و خارج از کنترل برروند حوادث اثرگذارند ویافتن شدت وحدت هر متغیر اثرگذار کار بسیار مشکلی است . با بهره گیری ازمفاهیم علم روش شناسی ، این گونه نتیجه گیری می کنیم که هر فرضیه یا نظریه ای مورد قبول است تازمانیکه ازطریق فرضیه های دیگر موردابطال قرار نگیردولذا فرضیات مورد نظر ما با توجه به نتایج بدست آمده مورد تائید می باشند و اقدامات فرهنگی نقش بسزائی در اصلاح الگوی مصرف ایفا می نمایند.

اگر متوجه باشیم که با هزینه در حدود ۳۰ میلیون ریال تبلیغات فرهنگی بازخوردی در حدود ۳۰۰ میلیون ریال داشته ایم ؛ به اهمیت بسترسازی فرهنگی پی می بریم .می توان این برنامه های کوتاه مدت را در دوره های متناوب ومختلف اجراء نمود تا اثرات فرهنگی آن ماندگاری بیشتری داشته باشد؛ ضمن آنکه از ارزشها وهنجارهای فرهنگی که در اذهان مردم نقش بسته است نباید غافل شد.تغییرات فرهنگی زمان بر ونیازمند نخبه گان اثرگذاری است که به مرور عادات غلط مردم را اصلاح نمایند .

درپایان به این نتایج رهنمون می شویم :

۱- صرفه جوئی بیش از ۲۱۵۰۰۰ مترمکعب آب درطول ۳ ماه درپایگاه شهیدبابائی اصفهان به عنوان یک الگو می تواندمورد استفاده قرار گیردوبا تبلیغات فرهنگی فراگیر از رشد مصرف بی رویه آب جلوگیری نمود.

۲- شرکت آب وفاضلاب استان اصفهان با توجه به ماهیت کاری خودبه یک بنگاه غیر انتفاعی مبدل شده است و هرساله به خاطر هزینه های تولید آب میلیاردها ریال متضررمی شود .لذا اگرچه با فرهنگ مصرف بهینه آب درآمد شرکت بیش تر از گذشته کاهش می یابد ولیکن می توان کسر بودجه مالی شرکت را با اجرائی شدن کامل اصل ۴۴ وافزایش بهای خدمات و توسعه مشترکین جدید جبران نمود.

۳- توسعه پایدار منوط به گسترش امکانات برابر برای همه شهروندان است ، اگر با اقدامات شرکت مصرف آب کاهش یابد از مازاد آب حاصل می توان بخشهای دیگری از شهر را تحت پوشش شبکه آبرسانی تصفیه شده قراردادوبه هدف ۱۰۰ درصد جمعیت شهری تحت پوشش شبکه آب نائل شد.

۴- برای سال های آینده بهتراست ارقام بودجه مدیریت مصرف را افزایش داده تابه نتایج بهتری دست یابیم.

۵- باید بیش از گذشته به طرحهای بلندمدت فرهنگ مدیریت مصرف پرداخته شودچون توالی وتنوع، عامل کلیدی اثرگذار بودن هرپیامی است.

مراجع :

[۱] بی،ارل؛ روش تحقیق در علوم اجتماعی؛ترجمه رضا فاضل، نشرسمت، ۱۳۸۷

[۲] نراقی؛ احسان؛ علوم اجتماعی و سیر تکوینی آن؛ فرزانه روز، ۱۳۸۴

[۳] دی ای دواس؛پیمایش در تحقیقات اجتماعی؛ترجمه هوشنگ نایی؛نشرنی،چاپ ششم ۱۳۸۴

[۴] کوش، دنی؛ مفهوم فرهنگ در علوم اجتماعی؛ فریدون وحیدا، سروش ۱۳۸۱

[۵] عبدالحسین نیک گهر؛ مبانی جامعه شناسی؛چاپ پنجم، ۱۳۸۵

[۶] Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) and UN-Water

[۷] Global Environment Outlook: environment for development (GEO-۴)